

HIS3090 Fordypningsoppgave

UiO, IAKH vår 2011

Anne Kristina Tvedalen

**Bortsetting av omstreiferbarn rundt
århundreskifte 1900**

Total antall tegn m/mellomrom: 28 639

Bortsetting av omstreiferbarn rundt århundreskifte 1900

Innledning

Tema for denne oppgaven er bortsetting av barn rundt århundreskifte 1900, med fokus på barn av omstreifere. Ideen til oppgaven fikk jeg ved et besøk ved Oslo byarkiv der et utvalg av Kristiania fattigvesens protokoller fanget min interesse; for åra 1907-1912 førte fattigvesenet en egen protokoll over omstreiferbarn¹, mens i tiden før 1900 er barn av omstreifere oppført i samme protokoll som andre barn.

I denne oppgaven vil jeg undersøke hva som lå bak fattigvesenets praksis med å bokføre omstreiferbarn i en egen protokoll, etter at Norges første barnevernslov av 1896 trådte i kraft², samt se på ulike aspekter ved bortsettingsprosessen, som hvor de ble bortsatt og betydningen av barnas alder.

Med utgangspunkt i arkivmateriale fra Oslo byarkiv, vil jeg i stor grad benytte meg av andres forskning for å belyse tolkningsproblemer, spesielt knyttet til det tvangsmessige aspektet ved bortsettingen, og metodeproblemer knyttet til emnet.

Begreper

Når det gjelder de sentrale begrepene i oppgaven, velger jeg å bruke begrepet ”bortsatt” ettersom jeg mener det gir en mer treffende assosiasjon til hva dette innebærer i dag, i motsetning til ”utsatt” som det opereres med i kildematerialet. Videre blir det i kildematerialet brukt betegnelsen ”omstreifer”. Denne gruppen har hatt mange tilnavn, og i dag er betegnelsene tater, reisende og romani de mest utbredte. Jeg velger å bruke betegnelsen omstreifer i denne oppgaven ettersom det vil være historisk korrekt ut ifra kildematerialet som ligger til grunn. I litteraturen veksles det imidlertid mellom betegnelsene tater og omstreifer.

Omstreiferne

Omstreiferne, eller taterne, er et vandrefolk og etterkommere av de første sigøynere som på tidlig 1500-tallet innvandret til Skandinavia. Språkstudier har vist at gruppen trolig har opphav i India. Fra innvandringen, og fram til 1900-tallet har de blitt jaget på flukt av Europas makthavere og blitt offer for en rekke lovgivninger. I Norge på 1900-tallet ble en ny

¹ *Dagbok vedk. Utsatte omstreiferbarn 1907-1912.*

² *Lov om adgang til forsømte Børn* av 6. juni 1896. Utformet i 1892, vedtatt i 1896 og trådte i kraft 1. september 1900 (se Tove Stang Dahl 1978). Den mer vanlige betegnelsen er Vergerådsloven, og blir benyttet i denne oppgaven.

assimilasjonspolitikk satt ut i livet etter at omstreiferne i økende grad fra midten av 1800-tallet ble oppfattet som et sosialt problem.³

Bortsetting av barn – et generelt historisk overblikk

I siste halvdel av det nittende århundre undergikk Norge store samfunnsmessige omveltninger. ”Mektige krefter og understraumar velta det gamle samfunnet i koll. Mot slutten av 1800-talet kasta Noreg hamen av seg ... Underklassene på bygdene flytte i stride straumar til byar og tettbygde strok, om dei då ikkje drog til Amerika.”⁴ Skolevesenet føyer seg inn i den store omveltningssprosessen, og den underordnede rollen skolen hadde spilt for de bredere lag fram til midten av 1800-tallet ble alternert, og skoletilbudet var i rask utvikling med skolelovene av 1848, 1860 og 1889.⁵ Historiker Astri Andresen skriver at omveltningene i skolevesenet fikk følger for barn og barndom:

Det store vendepunktet i offentlig kontroll over barn og barndom kom med folkeskoleloven i 1889. Det var loven som på nasjonalt og demokratisk grunnlag skulle samle alle barn i same skole ... Loven inngikk i et nasjonalt reformverk det var dimensjoner over ... I tiden mellom 1880 og 1920 kom både trygdelover ... og beskyttelseslover... Det var det første store løftet på veien mot etterkrigstidens veldfersstat en var vitne til i perioden – og barnepolitikken var en del av bestrebelsene på å etablere et mer rettferdig samfunn...⁶

Etter folkeskoleloven av 1889 var Vergerådsloven av 1896 den neste store loven som omfattet barndom.⁷ Norge var det første land i verden med egen vergerådslov, og den kom til å markere starten på en ny utvikling. Historiker Anne Lise Seip skriver følgende om Vergerådsloven: ”Da vergerådsloven ble vedtatt i 1896 ... var også ideologien fasttømret: omsorgen for forsømte barn var en statsoppgave: ”et statsformaal af høy rang”. Loven omfattet barn av flere slag: ”de som hadde begått straffbare eller usedelige handlinger, de som var oppsetsige skoleskulkere, de som var forsømt av forsørgerne, og de som kunne ventes å bli ”sædelig fordærvet” – altså både skyldige, uskyldige og potensielt skyldige barn. Vergerådet fikk dermed sosialpolitiske og kriminalpolitiske oppgaver.” Seip peker på to hovedformål med loven: ”Første formål med loven var å hjelpe barnet ved å trekke det bort fra et uheldig miljø. Det andre var å gi det den oppdragelse det trengte.”⁸ I sin avhandling om

³ Se blant annet Bastrup, Olav Rune og Sivertsen, Aage Georg. *En landevei mot undergangen: Utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996, 34. Haave, Per. *Sterilisering av omstreifere 1934-1977: En historisk undersøkelse av lov og praksis*. Oslo: Norges forskningsråd, 2000, 55. og Sundt, Eilert. *Fante- eller landstrygerfolket i Norge*. Verker i utvalgt 1. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1974, 33-35.

⁴ Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i Oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999, 19.

⁵ Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 1984, 212.

⁶ Andresen, Astri. *Hender små: Bortsetting av barn i Norge 1900-1950*. Bergen: Fagbokforlaget, 2006, 27.

⁷ Andresen. 2006, 28.

⁸ Seip. *Sosialhjelpstaten blir til*, 212.

Vergerådsloven konkluderer Tove Stang Dahl med at ”Barnevernet ble et samfunnsvern”, heller enn et barnevern.⁹

Iverksettelsen av vergerådsloven førte til at det fantes to offentlige kommunale instanser som tok seg av bortsetting av barn, vergerådet og fattigvesenet, hvorav sistnevnte fram til da hadde vært tillagt eneansvaret.¹⁰ Fra året 1900 satte fattigvesenet bort barn etter fattigloven og etter hvert pleiebarnslovene (1892, 1905 og 1915). De ulike lovene hadde ulike formål; ”Fattigloven og vergerådsloven var bortsettings- og tilsynslover, pleiebarnslovene regulerte bare tilsynet ... Fattigloven stadfestet *barns rett* til forsørgelse, vergerådsloven *det offentliges rett* til å fjerne barn fra familien, pleiebarnsloven *det offentliges* plikt til å føre tilsyn.” Håndhevelsen av de ulike lovene for bortsetting av barn ble ivaretatt av tre kommunale instanser, fattigvesenet, vergerådet og sunnhetskommisjonen. ”De hadde stor frihet, og i praksis var det de som utformet den lokale barnepolitikken...”¹¹ Ved inngangen til det tjuende århundre var det på mottakersiden både videreføring og nytenkning. Fattigvesenets tradisjon med plassering i fosterhjem ble videreført, mens institusjoner markerte et nytt skille i utplasseringen av barn.¹²

Hvem var de bortsatte barna og hvor ble de satt bort? Faktorene som, ifølge Andresen, var av betydning var alder og kjønn, bosted, i tillegg til etnisk tilhørighet, ”for barn av taterslekt ville med stor sannsynlighet bli fjernet fra foreldrene, og mange samiske og kvenske (finske) barn ble plassert i skoleinternater.” Klassetilhørighet og familieforhold kom allikevel til å veie tyngst i avgjørelsen av hvem som ble vurdert til å trenge omsorg utenfor sin biologiske familie.¹³ Før jeg går over til oppgavens hoveddel og forsøker å svare på oppgavens problemstilling, vil jeg gjøre rede for valg av kildemateriale.

Kilder

Som nevnt innledningsvis er oppgavens hovedkilder arkivmateriale fra Kristiania fattigvesen. Jeg har valgt ut to protokoller fra Kontoret for utsatte: en over bortsatte omstreiferbarn i åra 1907-1912, og en for bortsatte barn i åra 1897-1910¹⁴. Valg av den første har jeg redegjort for innledningsvis, mens den siste ble valgt fordi den dekker en tidsperioden før og etter Vergerådsloven trådte i kraft. Protokollen for åra 1897-1910 inneholder bokføringer av

⁹ Dahl, Tove Stang. *Barnevern og Samfunnsvern: Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Oslo: Pax Forlag AS, 1978, 170-171.

¹⁰ Bergkvist, Johanne. ”Pleiebarnas historie” i *Tobias: Tidsskrift for olsohistorie*, nr. 2/2009, 26-35, 28.

¹¹ Andresen. 2006, 28.

¹² Andresen. 2006, 13.

¹³ Andresen. 2006, 12.

¹⁴ Manntallsprotokoll – Avd. 3, 1897-1910 Mnr 1-500.

omstreiferbarn ført sammen med andre barn, i motsetning til den for 1907-1912, der kun omstreiferbarn er oppført.

Protokollen over bortsatte omstreiferbarn for åra 1907-1912 er den eneste av sitt slag som finnes i arkivmaterialet fra Kristiania fattigvesen, hvorav mye ser ut til å ha gått tapt ettersom det finnes store huller i arkivmaterialet. Det er sannsynlig at det har eksistert en protokoll over bortsatte omstreiferbarn før 1907 tilsvarende den for åra 1907-1912; 19 av de 34 barna som er innført, er bortsatt før 1907, og for hvert av dem er det notert ”overført fra” og et protokollnummer som peker i retning av at de har blitt ført ved siden av hverandre i en foregående protokoll. For seks av barna er det imidlertid ført opp svært mangelfulle opplysninger, slik at 28 av de 34 barna vil være gjenstand for videre undersøkelser. Jeg vil i hovedsak konsentrere meg om denne protokollen i analysen av kildematerialet.

I undersøkelsen av arkivmaterialet fant jeg igjen to av barna i begge protokollene: i protokollen over bortsatte barn i 1897-1910 er to barn av omstreifere overført til vergerådet i 1907. Ikke alle barna ble overført til vergerådet. Enkelte omstreiferbarn er bortsatt i en periode som dekker et tidsrom før og etter Vergerådsloven trådte i kraft. Antall omstreiferbarn ført inn i protokollen for åra 1897-1910 er imidlertid betydelig lavere etter at Vergerådsloven trådte i kraft, de ser ut til å forsvinne ut av denne protokollen.

Begge protokollene er ført av ansatte ved Kontoret for utsatte, og det er deres bemerkninger som kommer til uttrykk. Verken de bortsatte barna eller deres foreldre har noen stemme i protokollene, det eneste vi får vite om barna er nøkterne opplysninger som alder og hvor de ble bortsatt, og i varierende grad grunnen til bortsettingen. I protokollen for åra 1897-1910 er utfyllende kommentarer om grunnen til utsettelsen i varierende grad oppført¹⁵, mens i protokollen over de bortsatte omstreiferbarna, er det kun oppført et paragraftegn som henviser til Vergerådsloven.¹⁶ Ytterligere studier av arkivmateriale fra Kristiania vergeråd vil muligens gi en mer utfyllende forklaring av grunnen til bortsettingen, men det vil gå utenfor rammene til denne oppgaven. Ved å sammenligne barnas alder med bortsettingssted og hvilken paragraf de ble bortsatt etter er det allikevel mulig å trekke noen slutninger om årsakene til bortsettingen.

Sammenblanding av roller

I fattigvesenets protokoll over bortsatte barn for åra 1897-1910 er barn av omstreifere ført sammen med andre barn, mens i 1907-1912 ble omstreiferbarn førte i en egen protokoll (og

¹⁵ De mest utbredte forklaringene er ”hjemløs” eller ingen forklaring.

¹⁶ Det står ikke hvilken lov det henvises til, men etter å ha studert både Fattigloven av 1900 og Vergerådsloven av 1896, konkluderer jeg med at de er bortsatt med hjemmel i Vergerådsloven, på bakgrunn av paragrafsoppbygningen til de to lovene.

muligens også før 1907). I sistnevnte framgår det når, hvor og etter hvilken paragraf i vergerådsloven de ble bortsatt, hvor de ble bortsatt, samt hjemstavn og hvor det er søkt refusjon. Med Vergerådsloven ble det i 1900 opprettet et vergeråd, og det ville derfor være å forvente at protokollen befant seg blant arkivmaterialet fra Kristiania vergeråd, ikke Kristiania fattigvesen. I kommunale beretninger om Kristiania kommune for åra 1887-1911, står det at det oppstod en uoverensstemmelse mellom fattigvesenet og vergerådet angående hvilke barn som skulle falle inn under de to instansene. Vergerådsloven henla ”til vergeraadet at fatte beslutning saavel om barns anbringelse i skolehjem som om utsættelse av barn uten samtykke av forældre...”, og det tok seg av bortsetting av barn som ble ansett som vanartede og sedelig forkomne. Etter henvisning fra vergerådet skulle fattigvesenet sørge for bortsetting av barn fra dårlige hjem, såfremt foreldrene ikke motsatte seg dette. Denne ordningen var fortsatt gjeldende ved beretningens utgivelse i 1914.¹⁷ I 1934 var Oslo kommet lengst i å formalisere samarbeidet mellom de offentlige aktørene da Kontoret for utsatte i 1934 ble utvidet fra å gjelde kun fattigvesenet til å ”etableres som et felles kontor for vergerådet, fattigvesenet og sinnssykevesenet med en fast ansatt, profesjonell stab.”¹⁸ Ut ifra protokollføringen til Kristiania fattigvesen kan vi se at et samarbeid eksisterte allerede lenge før 1934 ved at omstreiferbarn ble satt under vergerådet og samtidig ført i fattigvesenets protokoller. Enkelte barn ble overført fra fattigvesenet til vergerådet. I protokollen for åra 1897-1910 har jeg funnet fire barn som er overført til vergerådet. To av disse var barn av omstreifere og er oppført også i protokollen for omstreiferbarn i 1907-1912.

De to barna som ble ført i begge protokollene, ble satt bort i 1898 og 1897, altså før vergerådsloven trådte i kraft, og overført til vergerådet i 1907. Før de ble overført til vergerådet hadde de begge vært plassert i flere ulike fosterhjem. Under vergerådet ble de bortsatt etter § 1c, som henviser til dårlig oppførsel fra barnets side. De hadde begge et eller flere søsken som også var bortsatt etter at vergerådsloven hadde trådt i kraft, men som imidlertid ikke ble overført til vergerådet. Vi kan dermed ikke konkludere med at grunnen til at disse to ble satt under vergerådet, var at de var omstreifere – barn av ikke-omstreifere ble også overført til vergerådet. Det ser imidlertid ut til at barn av omstreifere forsvinner ut av fattigvesenets protokoller for bortsatte barn etter at vergerådsloven trådte i kraft, det er svært få nye bortsettinger av denne gruppen barn etter århundreskifte i protokollen for åra 1897-1910. Historiker Johanne Bergkvist har med utgangspunkt i et større kildemateriale fra

¹⁷ *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*. Kristiania: J. Chr. Gundersens Boktrykkeri, 1914, 370.

¹⁸ Andresen. 2006, 45.

Kristiania fattigvesen for de samme åra, inkludert materialet jeg har tatt for meg, konkludert med det samme.¹⁹ Kildematerialet jeg har benyttet meg av gir ikke svar på om samtlige av omstreiferbarna bortsatt av vergerådet først ble satt bort av fattigvesenet, for så å bli overført til vergerådet.

Myndighetene legger føringen

At barn av omstreifere ble bortsatt av vergerådet heller enn av fattigvesenet og at Kristiania fattigvesen førte en egen protokoll over omstreiferbarn etter at vergerådsloven trådte i kraft, må ses i sammenheng med myndighetenes politikk overfor gruppen. Protokollføringen viser at opprettelsen av en egen omstreifermisjon og et rundskriv fra Kirke- og undervisningsdepartementet kom til å legge føringen for Kristiania vergeråd sin praksis med bortsetting av omstreiferbarn.

Foreningen til motarbeidelse av omstreifervesenet²⁰ ble opprettet i 1897 etter initiativ fra sogneprest Jacob Walnum. ”Barnehjem og voksenkolonier ble etablert ... I 1907 ble reglene for arbeidet formelt stadfestet av Stortinget, og staten ytte årlige bidrag.” Misjonens barnehjem var ment for å oppdra barna vekk fra omstreiferlivet, ”og det var en oppgave som ble holdt for å være både samfunnsmessig viktig og dessuten vanskelig.”²¹ Misjonen var en aktiv pådriver for at vergerådene skulle sette omstreiferbarna under Vergeloven: ”Med hjelp av denne loven kunne Misjonen hindre at foreldre tok barna ut av barnehjemmene uten at det forelå vedtak om dette fra vergerådets side. I enkelte tilfeller ba Misjonen vergerådene frakjenne foreldrene foreldremyndigheten.”²² I Misjonens medlemsblad uttalte generalsekretæren i 1953 at ”I det hele har Lov om behandling av forsømte barn, Vergerådsloven, vært til overordentlig stor hjelp når det gjelder løsningen av omstreiferproblemet her i landet”²³

Ifølge kriminolog Joar Tranøy var Misjonens linje ”relativt tilbakeholdende ved begynnelsen av århundret, men ble mer restriktiv etter 1904.” I 1903 uttrykte Walnum i Misjonens medlemsblad *Fra Landeveien* et ønske om samarbeid med staten og et mer offensivt vergeråd. Staten fulgte opp forslaget med et rundskriv til alle landets vergeråd av 2. Juli 1904 fra Kirke- og undervisningsdepartementet, hvor departementet gikk ”inn for

¹⁹ Bergkvist. 2009, 28.

²⁰ Skiftet senere navn til Norsk misjon for hjemløse, heretter referert til som Misjonen ettersom det er en utbredt betegnelse.

²¹ Andresen. 2006, 31.

²² Haave, 2000, 55.

²³ *På Hjemveien* nr. 5 1936, sitert i Agerup, Jens Lasse. *Redder du barnet, redder du slekten: Teori og praksis i Omstreifermisjonens omsorgsarbeid for barn og voksne (1900-1960)*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 1991, 79. Medlemsbladet hadde tidligere skiftet navn fra *Fra Landeveien*.

samarbeid med vergerådene om anbringelse av omstreiferbarn i barnehjem som misjonen hadde opprettet.”²⁴ Videre kom skrivet til å gi kommunen økonomiske initiativer til å sette vekk omstreiferbarn.

Foranlediget ved en forespørsel fra hovedkommiteen for foreningen til modarbeidelse av omstreiferuvæsenet har departementet i skrivelse av 1. juni sidstleden uttalt som sin mening, at § 47, 2 det led og § 48, sidste punktum i loven om forsømte børns behandling er saaledes aa forstaa, at statskassen bestrider den hele udgift ved den anbringelse af omstreiferbørn (i skolehjem eller paa anden maade), som finder sted i henhold til nævnte lovs § 1, forudsat at saavel forældrene som børnene selv er at regne som omstreifere, og selv om forældre eller børn har hjemstavn her i landet. Departementet har imidlertid lagt vægt paa, at baade forældre og børn maa ansees som omstreifere i egentlig forstand.²⁵

Rundskrivet oppfordret altså til samarbeid med Misjonen, og gir vergerådene økonomiske initiativer til å sette bort omstreiferbarn ved at statskassen betaler for bortsettingen. Andresen skriver at barn av omstreifere som gruppe stod i ”særstilling med hensyn til hjemstavn ... I fattigvesenets protokoller er de oppført med hjemstavn ”staten”, og utgiftene ved bortsetting skulle dekkes direkte av statskassen, ikke av det lokale fattigvesenet. Det samme gjaldt for omstreiferbarn under vergerådet”²⁶ Rundskrivet innebærer at ved å sette bort omstreiferbarn under vergerådet ville kommunen slippe unna med utgiftene selv for dem med hjemstavn. At instansene ved Kristiania kommune som stod for bortsetting av barn har tatt rundskrivet til etterretning, kommer tydelig fram i protokollføringen. For de åtte barna oppført med hjemstavn, refereres det til §47 og §48 for refusjon, noe som betyr at staten tok seg av utgiftene.

Språkbruken i skrivet, hvor gruppen blir omtalt som ”omstreiferuvæsenet”, må også tenkes å ha hatt innvirkning på vergerådets syn på dem. Når det gjelder hvem som stod for bortsetting av barna, kan man si at ”Det var en betydelig sosial kløft mellom de som fattet avgjørelser om barna, og barna selv og eventuelt deres foreldre.” De som satt i fattigstyret og i vergerådet representerte de høyere sosiale lag av samfunnet, mens de som ble satt bort representerte den andre enden av skalaen, om vi forestiller oss et klassesdelt samfunn.²⁷ Lovteksten som vergerådet måtte forholde seg til er utformet på en slik måte at den ga stort rom for skjønnsmessige vurderinger; Tranøy skivet at ”Diffuse moralske begreper som ”sædelig Fordærvelse” (§1a) og ”sædlig forkommet” (§1b) kunne anvendes til å frata

²⁴ Tranøy, Joar. *En særomsorg blir til: Om gjenopptakelsen av Eilert Sundts arbeid for omstreiferne*. Mastergradsavhandling i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og strafferett, 1988, 225-226.

²⁵ Rundskriv nr. 9 fra Kirke- og undervisningsdepartementet til samtlige vergeråd, 2/7 1904, sitert fra Agerup. 1991, 81.

²⁶ Andresen. 2006, 31.

²⁷ Andresen. 2006, 43.

taterfamilier deres barn med henvisning til antakelse om sedelig forfall.”²⁸ Med den nye Barnevernsloven av 1953 ønsket man å gå bort fra det moralske aspektet, noe som kommer fram i lovforhandlingene til den nye barnevernsloven som kriminolog Guri Larsen har gjennomgått: ”Begreper med et moraliserende innhold må byttes ut med ”en objektiv formet karakteristikkk”: barn kan ikke lenger sees som ”sedelig fordervet” og ”sedelig forkommet”, men de har ”tilpasningsvansker” som har kompliserte årsaker...”²⁹ Det negative synet på omstreiferne som ”omstreiferuvæsenet” som kommer fram i rundskrivet fra Kirke- og undervisningsdepartementet, sammen med lovtekstens diffuse moralske begreper og de andre overnevnte faktorene, har sannsynligvis ført til at de som stod for bortsettingen ble mer tilbøyelige til å sette bort barn av omstreifere under vergerådsloven. Det vi med sikkerhet kan si er at fattigvesenet og vergerådet kom til å skille mellom barna de stod for bortsettingen av på bakgrunn av deres etniske opphav ved at omstreiferbarn ble ført i en protokoll for seg.

Hvor ble de satt bort?

Omstreiferbarna ble bortsatt ved alle bortsettingssteder som vergerådet hadde til rådighet: fosterhjem, barnehjem, skolehjem og tvangsskole. Valg av bortsettingssted var basert på barnas alder ved bortsetting, deres oppførsel, samt kjønn.

11 av barna ble plassert ved Lillegården barnehjem, et av Misjonens barnehjem. Tre av disse ble senere flyttet til Rostad guttehjem, et annet av Misjonens barnehjem. Ut ifra protokollen for åra 1907-1912 framkommer det at samtlige av barna som ble bortsatt på barnehjem, var bortsatt før protokollens opprettelse i 1907, enkelte også noen få måneder før departementets rundskriv. Det framgår ikke av kildematerialet når de ble plassert ved Lillegården, men det ser ut til at de alle var der før protokollens påbegynnelse i 1907. Ingen av barna ble plassert i barnehjem som ikke tilhører Misjonen.

Tabell 1 Prosentandel bortsatte vergerådsbarn fra Kristiania ved de ulike bortsettingsstedene³⁰

	Private hjem	Barnehjem	Skolehjem	Tvangsskole
Omstreiferbarn 1907-1912 (n 28)	46	39	7	7
Vergerådsbarn 1905 (n 447)	67	7	24	2
Vergerådsbarn 1911 (n 734)	82	2	15	2

²⁸ Tranøy, Joar. ”Et redningsarbeide i den kristne kjærlighetens tjeneste: et lite overblikk i omstreifermisjonens barneredning” i *ARR – idèhistorisk tidsskrift*, nr. 1/ 1995.

²⁹ Larsen, Guri. *Barnevern i 100 år: Et overblikk på lovreformhistorien*. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo, 1995. K-serien nr. 2/2002, 81.

³⁰ Tallene for ”Omstreiferbarn” er basert på mine optellinger fra *Dagbok vedk. Utsatte omstreiferbarn 1907-1912*. Tallene for ”Vergerådsbarn” for 1905 og 1911 er basert på en oversikt over vergerådsbarn i *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 348.

Tabell 1 viser prosentandelen barn ved de ulike bortsetningsstedene. Flere av omstreiferbarna er flyttet mellom ulike fosterhjem og institusjoner, men det blir i denne oppgaven for omfattende å ta i betraktning, og jeg har derfor kun tatt med første bortsetningssted.

Omstreiferbarna som står oppført i fattigvesenets protokoll for åra 1907-1912 utgjør et fåtall av det totale antall bortsatte vergerådsbarn, noe som også samsvarer med at de representerte en minoritetsgruppe. Det er allikevel en mulighet for at protokollen over bortsatte omstreiferbarn som denne oppgaven tar utgangspunkt i ikke inneholder alle omstreiferbarn bortsatt av vergerådet i de aktuelle åra, og at det var flere som kun ble bokført i vergerådets protokoller, og at prosentandelene dermed ville ha fordelt seg annerledes dersom disse hadde vært tatt med i beregningen. Vergerådet skiller mellom strengere og mildere skolehjem, men jeg har for enkelthets skyld ikke skilt mellom disse i tabellen ettersom det i protokollen over bortsatte omstreiferbarn kun er oppgitt ”skolehjem”.

I kommunens kommunale beretninger står følgende:

De fleste barn, som av vergeraadet besluttes fjernet fra forældrehjemmet, anbringes i hæderlige private familier, hovedsagelig paa landet, i meget liten utstrækning i av kongens autoriserte barnehjem o.l., i de av staten oprettede skolehjem ..., samt i tvangsskolen...³¹

Ut ifra Tabell 1 kan vi lese at prosentandelene for ”Vergerådsbarn” stemmer overens med hva som framgår av beretningen, men ikke når det gjelder ”Omstreiferbarn”. Tabellen viser at majoriteten av omstreiferbarna ble plassert i private hjem, og prosentandelen plassert i tvangsskole er tilnærmet lik som for andre barn, mens andelen plassert i skolehjem er noe lavere. Når det gjelder prosentandelen omstreiferbarn plassert i barnehjem fremgår det av Tabell 1 at denne andelen er betydelig større enn for vergerådsbarn generelt. Nærmere fire av ti omstreiferbarn ble plassert i Misjonens barnehjem. Sannsynligvis er dette en følge av at Kirke- og undervisningsdepartementet i 1904 oppfordret landets vergeråd til å samarbeide med Misjonen. En annen grunn kan være at det generelt fantes svært få barnehjems plasser på landsbasis; ”I 1923 bodde ca. 2700 barn på 111 hjem, og i 1947 ca. 2500 på 100 hjem.”³² Misjonen tilbød barnehjems plasser kun beregnet for omstreiferbarn, noe som innebar at tilgangen på barnehjems plasser for en minoritetsgruppe måtte ha vært langt høyere enn for barn generelt.

Barnas alder ved bortsetting hadde betydning for hvilken lovparagraf de ble bortsatt etter og hvor de ble satt bort.

³¹ Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911, 348.

³² Andresen. 2006, 65.

Tabell 2 Bortsatte omstreiferbarn: sammenheng mellom alder og lovparagraf³³

	0-3 år	4-7 år	8-11 år	12-15 år	Sum
Bortsatt etter §1a	0	0	0	0	0
Bortsatt etter §1b	8	9	2	2	21
Bortsatt etter §1c	0	0	2	3	5
Sum	8	9	4	5	26

Tabell 2 viser barnas alder ved bortsetting og etter hvilken paragraf de ble satt bort. For to av barna er det ikke opplyst alder ved bortsetting, og det totale antall barn i Tabell 2 er derfor 26. Aldersfordelingen stemmer overens med tall over bortsatte barn i Bergen i perioden 1900-1950, som Andresen har gjort en undersøkelse av.³⁴

Paragraf 1 av lovteksten lyder følgende:

§ 1. Barn, der ikke har fyldt det 16de Aar; bliver efter Beslutning af Værgeraadet (§ 6) at bortsætte i en paalidelig og hæderlig Familie, i et Barnehjem eller lignende Indretning, hvis Plan af Kongen er stadfæstet eller i et Skolehjem (§§ 27 og 28), saafremt

a. det har forøvet nogen strafbar, om sædelig Fordærvelse eller Vanvyrd vidnende Handling, og Bortsætteisen antages hensigtsmæssig af Hensyn til dets Forbedring eller for at hindre Gjentagelser," eller

b. det paa Grund af Forældres eller Opdrageres Lastefuldheel eller Forsømmelighed findes vanvyrdet, mishandlet eller sædelig for- kommet eller maa befrygtes at ville blive sædelig fordærvet, og en Advarsel (§ 3) ikke antages egnet til at rette Forholdet, eller

c. det paa Grund af slet Opførsel fra Barnets Side, mod hvilken Hjemmets og Skolens Opdragelsesmidler har vist sig magtesløse, eller andre mislige Forhold fremstiller sig som nødvendigt at bort- sætte det for at redde det fra sædelig Undergang.³⁵

Tabell 2 viser at ingen av barna er bortsatt etter §1a, altså for å ha begått noe kriminelt. 21 av de 26 barna er bortsatt etter paragraf 1b. 17 av disse er under skolepliktig alder og er alle plassert i foster- eller barnehjem, 11 i Misjonens barnehjem. Ifølge Andresen var foster- og barnehjemsbarna de yngste, og ”barna som ”ikke antages sædelig forkommet” – eller sagt på en annen måte, de som ble regnet for å være nokså snille barn”.³⁶ Av dem som er bortsatt etter §1c, er alle over skolepliktig alder, én er plassert i fosterhjem, to i skolehjem og to i tvangsskole.

Tabell 3 Bortsatte omstreiferbarn: sammenheng mellom bortsettingssted og lovparagraf³⁷

	Private hjem	Barnehjem	Skolehjem	Tvangsskole	Sum
Bortsatt etter §1a	0	0	0	0	0
Bortsatt etter §1b	12	11	0	1	23
Bortsatt etter §1c	1	0	2	2	5
Sum	13	11	2	2	28

³³ Basert på mine optellinger fra *Dagbok vedk. Utsatte omstreiferbarn 1907-1912*.

³⁴ Andresen. 2006, 60.

³⁵ *Lov om Behandling af Forsømte Børn* av 6. juni 1896

³⁶ Andresen. 2006, 29.

³⁷ *Dagbok vedk. Utsatte omstreiferbarn 1907-1912*.

Tabell 3 viser at to barn ble plassert i tvangsskole. En av dem ble satt bort etter både §1b og §1c, slik at det totale antall barn plassert i tvangsskole er to, og ikke tre, slik tabellen viser. Av de fem som er bortsatt etter §1c er to omtalt tidligere i oppgaven, en jente og en gutt overført fra fattigvesenet til vergerådet i 1907. Tvangsskolene var beregnet på gutter som hadde frarøvet noe eller begått kriminelle handlinger, vist dårlig oppførsel, eller som det var nødvendig å anbringe der midlertidig, og de kunne bli plassert der inntil et år.³⁸ Lovteksten sier følgende om skolehjemsbarn: ”Barn i den skolepligtige alder blir, naar det findes saa sedelig forkommet, at dets benyttelse av den almindelige skole vilde utsætte andre barn for skadelig paavirkning, at anbringe i skolehjem...”³⁹ De fire barna som ble plassert i skolehjem og tvangsskole ved førstegangs bortsetting, befant seg alle blant de eldste barna i gruppen, og ble plassert der fordi de ble oppfattet som forstyrrende og skadelig for andre.

Protokollen for bortsatte omstreiferbarn inneholder oppføringer over fem søskenflokker. Det ser ut til at praksisen ved bortsetting av søskenflokker var at de alle ble bortsatt etter samme lovparagraf, og valg av bortsettingssted var det samme, uansett alder. I den største søskenflokk på seks, med et aldersspenn fra et halvt til fjorten år, ble samtlige bortsatt etter §1b og plassert i fosterhjem, hvorav to i samme hjem, og barna ble derfor i stor grad spredt, ettersom det fremgår av kildematerialet at fosterhjemmene lå langt fra hverandre geografisk. Det samme gjelder for en søskenflokk på tre som er bortsatt i ulike fosterhjem. For to av søskenflokkene er alle barna plassert på Lillegården Barnehjem etter §1b. Tre av guttene ble senere overført til Rostad guttehjem, og dermed skilt fra sine søsken. To søstre er begge plassert i skolehjem etter §1c. Ut ifra kildemateriale fremgår det ikke om søskenflokkene hadde flere søsken som ikke ble bortsatt. De to som ble overført til vergerådet i 1907 hadde imidlertid en eller flere søsken som ikke ble det. I sin studie over bortsatte barn i Bergen konkluderer Andresen med at det var klare forestillinger om at søsken hørte sammen. Nokså sjeldent ble de plassert i samme fosterhjem, mens barnehjemsbarn i større grad ble plassert på samme sted, så vidt barnehjemmene ikke var kjønnssegregerte.⁴⁰ Denne praksisen gjaldt også i Kristiania.

Tvang?

Ut ifra kildematerialet som Andresen har tatt utgangspunkt i, finnes det tre kategorier blant foreldrene som av ulike grunner fikk sine barn bortsatt: noen så bortsetting som eneste

³⁸ *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 316.

³⁹ *Lov om adgang til forsømte Børn* av 6. juni 1896.

⁴⁰ Andresen. 2006, 61.

mulighet, en gruppe ble tvunget til det, og for noen ser barnet ut til å ha vært uten interesse.⁴¹ På bakgrunn av kildematerialet som denne oppgaven baserer seg på kan vi ikke si med sikkerhet om omstreiferbarna ble fjernet fra deres foreldre med tvang eller ikke, men ifølge både Tranøy og Andresen fantes det et tvangsmessig aspekt knyttet til bortsetting av omstreiferbarn. Andresen skriver om omstreiferbarn på barnehjem: ”Barna ble ofte fjernet fra foreldrene med makt, kontroll og disiplin preget hverdagen, og de mistet identiteten som omstreifere uten å bli inkludert i det norske samfunn.”⁴² Og ifølge Tranøy: ”Minst 1500 barn ble i perioden 1900-1970 ble for det meste på dette grunnlag [diffuse moralske begreper] fjernet fra sine reisende foreldre og tvangsplassert i barnehjem og fosterhjem.”⁴³ Som nevnt tidligere stadfestet Vergerådsloven myndighetenes rett til å frata barna fra foreldrene. Vergerådet tok av seg av bortsetting av barn uten samtykke fra foreldre. Videre gir kildematerialet heller ikke svar på om barna opplevde det som en forbedring å bli satt bort. Når det gjelder barna som ble plassert i skolehjem og tvangsskole, må vi anta at de ble plassert der mot deres vilje.

Konklusjon

Kildematerialet som denne oppgaven baserer seg på gir ikke svar på samtlige spørsmål som blir stilt, og det er i flere tilfeller behov for ytterligere forskning for å kunne besvare dem, spesielt gjelder dette det tvangsmessige aspektet og hvor mange omstreiferbarn som totalt ble bortsatt av Kristiania vergeråd.

På tross av dette er det mulig å trekke noen slutninger, særlig på bakgrunn av andres forskning. Praksisen Kristiania fattigvesen og vergeråd førte for bortsatte omstreiferbarn ser ut til å være en del av assimileringspolitikken på 1900-tallet, som et resultat av at minoritetsgruppen i økende grad ble oppfattet som et sosialt problem. Allikevel, bortsetting av omstreiferbarn føyer seg inn i en generell bortsettingspraksis i perioden, med unntak av utstrekningen i plassering i barnehjem. Vi har sett at praksisen med å skille omstreiferbarn fra andre barn var et resultat av norske myndigheters ønske om å gjøre noe med ”omstreiferproblemet”, med godkjenning av en egen omstreifermisjon og økonomiske initiativer, samt det moralske aspektet som ligger i språkbruken i omtalen av omstreiferne og lovtekstens åpning for skjønsmessige vurderinger.

⁴¹ Andresen. 2006, 53.

⁴² Andresen. 2006, 25.

⁴³ Tranøy. 1995.

Kilder

Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911. Kristiania: J. Chr. Gundersens Boktrykkeri, 1914.

Lov om Behandling af Forsømte Børn av 6. juni 1896.

Uttrykte kilder

Oslo byarkiv:

Fattigvesenet, Kontoret for utsatte:

Dagbok vedk. Utsatte omstreiferbarn 1907-1912.

Manntallsprotokoll - Avd. 3, 1897-1910 Mnr 1-500.

Litteratur

Agerup, Jens Lasse. *Redder du barnet, redder du slekten: Teori og praksis i Omstreifermisjonens omsorgsarbeid for barn og voksne 1900-1960.* Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1991.

Andresen, Astri. *Hender små: Bortsetting av barn i Norge 1900-1950.* Bergen: Fagbokforlaget, 2006.

Bastrup, Olav Rune og Sivertsen, Aage Georg. *En landevei mot undergangen: Utryddelsen av taterkulturen i Norge.* Oslo: Universitetsforlaget, 1996.

Bergkvist, Johanne. "Pleiebarnas historie" i *Tobias: Tidsskrift for olsohistorie*, nr. 2/2009, 26-35.

Dahl, Tove Stang. *Barnevern og Samfunnsvern: Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge.* Oslo: Pax Forlag AS, 1978.

Haave, Per. *Sterilisering av omstreifere 1934-1977: En historisk undersøkelse av lov og praksis.* Oslo: Norges forskningsråd, 2000

Larsen, Guri. *Barnevern i 100 år: Et overblikk på lovreformhistorien.* Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, 1995. K-serien nr. 2/2002.

Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i Oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999.

Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 1984.

Sundt, Eilert. *Fante- eller landstrygerfolket i Norge*. Verker i utvalgt 1. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1974

Tranøy, Joar. *En særomsorg blir til: Om gjenopptakelsen av Eilert Sundts arbeid for omstreiferne*. Mastergradsavhandling i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og strafferett, 1988.

Tranøy, Joar. "Et redningsarbeide i den kristne kjærlighetens tjeneste: et lite overblikk i omstreifermisjonens barneredning", i *ARR – idéhistorisk tidsskrift*, nr. 1, 1995, Universitetet i Oslo.